ISLOM DINING VUJUDGA KELISHI VA TARIXIY TARAQQIYOTI

Jonizakova Nargiza
Turg‘unova O‘g‘iloy
Ergasheva Shoxista
CHDPU Maktabgacha va boshlang‘ich
ta’lim fakulteti MAT25/2

F. Fayzullayev
Ilmiy rahbar:
https://doi.org/10.5281/zenodo.24340384

Annotatsiya: Ushbu maqolada Islom dinining shakllanishiga zamin yaratgan tarixiy sharoitlar, VII asr Arabiston yarimorolidagi diniy va ijtimoiy vaziyat, Muhammad (s.a.v.)ning hayot yo‘li hamda payg‘ambarlik faoliyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, ilk vahiy kelishi, musulmonlar jamoasining tashkil topishi, Makkadan Madinaga hijrat va Islom ta’limotining keyingi davrlardagi rivojlanish jarayonlari yoritiladi. Islom dinining insoniyat ma’naviyati, axloqiy qarashlari, madaniyati va ijtimoiy munosabatlariga ko‘rsatgan ta’siriga ham alohida e’tibor qaratiladi.
Kalit so‘zlar: Islom dini, Muhammad (s.a.v.), Arabiston, Makka, Madina, Qur’oni karim, vahiy, tavhid, hijrat, sahobalar, musulmonlar, xalifalik, diniy e’tiqod, ma’naviyat.

Аннотация: В данной статье научно анализируются исторические условия, послужившие основой для возникновения ислама, религиозная и социальная обстановка на Аравийском полуострове в VII веке, жизненный путь пророка Мухаммада (мир ему и благословение Аллаха), а также его пророческая деятельность. Кроме того, освещаются ниспослание первого откровения, формирование первой мусульманской общины, переселение мусульман из Мекки в Медину (хиджра) и процессы дальнейшего развития исламского учения. Особое внимание уделяется влиянию ислама на духовность человечества, нравственные ценности, культуру и общественные отношения.
Ключевые слова: ислам, Мухаммад (мир ему и благословение Аллаха), Аравия, Мекка, Медина, Священный Коран, откровение, единобожие (таухид), хиджра, сподвижники, мусульмане, халифат, религиозная вера, духовность.

Abstract: This article provides a scholarly analysis of the historical conditions that laid the foundation for the emergence of Islam, the religious and social situation on the Arabian Peninsula in the 7th century, the life of Prophet Muhammad (peace be upon him), and his prophetic mission. It also examines the revelation of the first verses of the Qur’an, the establishment of the early Muslim community, the migration (Hijrah) from Mecca to Medina, and the subsequent development of Islamic teachings. Particular attention is paid to the influence of Islam on human spirituality, moral values, culture, and social relations.

Keywords: Islam, Prophet Muhammad (peace be upon him), Arabia, Mecca, Medina, the Holy Qur'an, revelation, Tawhid (monotheism), Hijrah, Companions of the Prophet, Muslims, Caliphate, religious belief, spirituality.

Jahon dinlari tarixida Islom dini alohida o‘rin egallaydi. U VII asrda Arabiston yarimorolida shakllanib, qisqa tarixiy davr ichida turli xalqlar va mamlakatlar orasida keng tarqalgan diniy ta'limotlardan biriga aylandi. Islomning yuzaga kelishi insoniyat tarixidagi muhim diniy, ijtimoiy va madaniy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liqdir.Arab tilidagi «Islom» atamasi Allohga itoat qilish va Unga bo‘ysunish mazmunini anglatadi. Mazkur dinning markaziy aqidasi tavhid, ya'ni butun borliqning yagona yaratuvchisi Alloh ekaniga ishonishdan iborat. Islom ta'limoti insonlarni ezgu amallar bajarishga, o‘zaro hurmat, halollik, adolat va mehr-shafqat asosida yashashga undaydi.Islomning paydo bo‘lishidan avval Arabiston hududida turli qabila va urug‘lar istiqomat qilgan. Ularning o‘zaro munosabatlarida qabilachilik an'analari muhim ahamiyat kasb etgan. Aholining diniy qarashlarida ko‘pxudolik va butlarga sig‘inish keng tarqalgan bo‘lib, ayrim hududlarda yahudiylik va nasroniylik vakillari ham yashagan. Ana shunday tarixiy sharoitda yangi diniy ta'limotning vujudga kelishi Arabiston jamiyatida sezilarli o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi.VII asr boshlarida Arabiston yarimoroli yagona markazlashgan davlatga birlashmagan edi. Hududda ko‘plab mustaqil qabilalar mavjud bo‘lib, ular o‘rtasida yer, suv manbalari, savdo yo‘llari va boshqa manfaatlar bilan bog‘liq nizolar uchrab turgan.Makka shahri esa Arabistonning muhim savdo va diniy markazlaridan biri hisoblangan. Bu yerda joylashgan Ka'ba turli qabilalar uchun muqaddas maskan bo‘lib, unga ziyorat qilish an'anasi mavjud edi. Makka aholisi orasida savdo-sotiq rivojlangan, Quraysh qabilasi esa shaharning iqtisodiy va ijtimoiy hayotida katta mavqega ega bo‘lgan.O‘sha davrdagi jamiyatda ijtimoiy tengsizlik, qullik, yetimlar va kambag‘allarning huquqlari bilan bog‘liq muammolar mavjud edi. Islom ta'limoti aynan shunday muhitda insonlarning yagona Xudoga e'tiqod qilishi, adolatli munosabat o‘rnatishi va axloqiy jihatdan kamol topishini targ‘ib qila boshladi.

Islom dinining shakllanishi Muhammad ibn Abdulloh (s.a.v.)ning hayoti va faoliyati bilan bevosita bog‘liqdir. U zot taxminan 570-yilda Makka shahrida Quraysh qabilasining Banu Hoshim urug‘ida tavallud topganlar.Muhammad (s.a.v.) tug‘ilishlaridan avval otalari Abdulloh vafot etgan. Olti yoshlarida onalari Omina vafot etgach, dastlab bobolari Abdulmuttalib, keyinchalik amakilari Au Tolib tarbiyasida voyaga yetganlar. Bolalik va yoshlik davrlarida halol mehnat bilan shug‘ullanib, chorvachilik va savdo faoliyatida ishtirok etganlar.U zot rostgo‘ylik, ishonchlilik va odobliliklari bilan Makka aholisi orasida hurmat qozonganlar. Shu sababli xalq orasida «Al-Amin», ya'ni ishonchli inson nomi bilan tanilganlar. Yigirma besh yoshlarida savdogar ayol Xadicha binti Xuvaylid bilan turmush qurganlar.Muhammad (s.a.v.) qirq yoshga yetganlarida, Makka yaqinidagi Hiro g‘orida ibodat va tafakkur bilan mashg‘ul bo‘lgan paytlarida ilk vahiy kelgan. Islomiy manbalarda bu voqea milodiy 610-yil bilan bog‘lanadi. Farishta Jabroil (a.s.) orqali nozil bo‘lgan dastlabki vahiy «Alaq» surasining ilk oyatlari hisoblanadi. Ushbu voqea Islom tarixida yangi davrning boshlanishi sifatida e'tirof etiladi.Shundan so‘ng Muhammad (s.a.v.) insonlarni yagona Allohga e'tiqod qilishga, butparastlikdan voz kechishga, yaxshilik va adolatni qaror toptirishga chaqira boshlaganlar.Islom ta'limotining dastlabki targ‘iboti avval yaqin qarindoshlar va ishonchli kishilar orasida olib borilgan. Birinchi bo‘lib Xadicha binti Xuvaylid (r.a.) Islomni qabul

qilganlar. Shuningdek, Abu Bakr Siddiq, Ali ibn Abu Tolib va Zayd ibn Horisa dastlabki musulmonlar qatoridan joy olgan.Yangi diniy qarashlarning tarqalishi Makkaning ayrim nufuzli vakillari tomonidan qarshilik bilan kutib olindi. Bunga Islomning mavjud diniy an'analarni tanqid qilishi, ijtimoiy tenglikni targ'ib etishi va yagona Allohga sig'inishga chaqirishi sabab bo'lgan.Musulmonlar turli tazyiq va qiyinchiliklarga duch kelgan bo'lsalarda, o'z e'tiqodlarini davom ettirdilar. Muhammad (s.a.v.) esa da'vat faoliyatini to'xtatmay, Islom ta'limotini kengroq hududlarga yetkazishga intildilar.

Hijrat va Madinada musulmonlar jamoasining shakllanishi islom tarixidagi eng muhim voqealardan biri 622-yilda yuz bergan hijrat hisoblanadi. Muhammad (s.a.v.) va u zotning sahobalari Makkadan Yasrib shahriga ko'chib o'tdilar. Keyinchalik ushbu shahar Madinatun Nabiy, ya'ni Payg'ambar shahri nomi bilan mashhur bo'ldi.Hijrat musulmonlar tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Shu sababli musulmonlarning hijriy taqvimi ham mazkur tarixiy voqeadan hisoblanadi.Madinada Muhammad (s.a.v.) rahbarligida musulmonlar jamoasi shakllandi. Bu yerda diniy ibodatlarni amalga oshirish, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish va turli jamoalar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan tadbirlar amalga oshirildi. Madina aholisining turli guruhlari o'rtasida kelishuvni ta'minlash maqsadida Madina hujjati deb ataladigan kelishuv ham muhim tarixiy ahamiyat kasb etdi.Keyingi yillarda musulmonlar jamoasining mavqei kuchaydi. 630-yilda Makka musulmonlar nazoratiga o'tdi. Muhammad (s.a.v.) 632-yilda Madina shahrida vafot etdilar. U zotning vafotlariga qadar Islom dini Arabiston yarimorolining katta qismida yoyilgan edi.

Islom dinining keyingi taraqqiyoti va tarqalishi:Muhammad (s.a.v.) vafotlaridan keyin musulmonlar jamoasiga xalifalar rahbarlik qildilar. Abu Bakr Siddiq, Umar ibn Xattob, Usmon ibn Affon va Ali ibn Abu Tolib dastlabki to'rt xalifa sifatida Islom tarixida muhim o'rin egallaydi.Xalifalik davrida Islom dini Arabiston tashqarisiga ham tarqala boshladi. Suriya, Iroq, Misr, Falastin va Eron hududlarida musulmon jamoalari shakllandi. Keyingi tarixiy jarayonlarda Islom Shimoliy Afrika, Markaziy Osiyo va boshqa mintaqalarga ham yoyildi.Islomning tarqalishi faqat diniy jarayonlar bilan cheklanib qolmadi. U bilan birgalikda arab tili, yozuv madaniyati, me'morchilik, ta'lim va ilmiy tafakkur ham rivojlandi. Turli xalqlarning madaniy an'analari bilan o'zaro aloqalar natijasida boy Islom sivilizatsiyasi shakllandi.Islom dini Markaziy Osiyo hududiga asosan VIII asrda kirib kelgan. Bu jarayon arab qo'shinlarining yurishlari, siyosiy o'zgarishlar, savdo munosabatlari va keyingi davrlardagi diniy-ma'rifiy faoliyat bilan bog'liq holda kechgan.Vaqt o'tishi bilan Movarounnahr hududi Islom ilmlari rivojlangan yirik markazlardan biriga aylandi. Ayniqsa, Buxoro, Samarqand, Termiz kabi shaharlarda hadis, fiqh, tafsir va aqida ilmlari taraqqiy etdi.Ushbu jarayonda yurtimizdan yetishib chiqqan allomalarning xizmatlari beqiyosdir. Jumladan: Imom al-Buxoriy hadis ilmining rivojiga katta hissa qo'shib, «Al-Jome' as-sahih» asarini yaratgan. Imom at-Termiziy hadis ilmi bo'yicha mashhur asarlari bilan tanilgan.Mansur Moturidiy Islom aqidasi rivojida muhim o'rin tutgan moturidiylik ta'limotiga asos solgan.Burhoniddin Marg'inoniy musulmon huquqshunosligi sohasida muhim manbalardan biri bo'lgan «Al-Hidoya» asarini yozgan.Islom dinining paydo bo'lishi va tarixiy taraqqiyoti insoniyat tarixidagi muhim diniy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy jarayonlardan biri hisoblanadi. VII asrda Arabiston yarimorolida yuzaga kelgan ushbu din o'sha davrdagi murakkab ijtimoiy munosabatlar, diniy qarashlar va ma'naviy ehtiyojlar bilan chambarchas bog'liq holda shakllandi. Islom ta'limotining vujudga kelishi jamiyatda yagona Allohga e'tiqod qilish, insonlar o'rtasida tenglik, adolat, halollik,

mehr-oqibat va o‘zaro hurmat kabi umuminsoniy qadriyatlarning mustahkamlanishiga xizmat qildi.Muhammad (s.a.v.)ning hayoti va payg‘ambarlik faoliyati Islom tarixining asosiy mazmunini tashkil etadi. U zot tomonidan ilgari surilgan tavhid g‘oyasi, axloqiy poklik, ilm olish, insonparvarlik va adolat tamoyillari musulmonlar jamoasining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Ayniqsa, 622-yilda amalga oshirilgan hijrat musulmonlar hayotida yangi tarixiy bosqichni boshlab berdi. Madinada musulmonlar jamoasining tashkil topishi, ijtimoiy munosabatlarning tartibga solinishi va diniy qadriyatlarning mustahkamlanishi Islomning keyingi taraqqiyoti uchun muhim zamin yaratdi.Muhammad (s.a.v.) vafotlaridan keyingi davrda xalifalar faoliyati natijasida Islom dini Arabiston yarimorolidan tashqariga ham keng tarqaldi. Bu jarayon turli xalqlar va madaniyatlar o‘rtasidagi aloqalarning kuchayishiga, ilm-fan, ta’lim, me’morchilik, adabiyot va falsafiy tafakkurning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, Islom sivilizatsiyasining shakllanishi jahon ilm-fani va madaniyati tarixida muhim o‘rin egalladi.Markaziy Osiyo hududida Islom dinining yoyilishi esa mintaqaning keyingi tarixiy, ma’naviy va madaniy taraqqiyotida alohida ahamiyatga ega bo‘ldi. Buxoro, Samarqand va Termiz kabi ilm-fan markazlarida hadis, fiqh, tafsir va aqida ilmlarining rivojlanishi natijasida jahon miqyosida tan olingan buyuk allomalar yetishib chiqdi. Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Mansur Moturidiy va Burhoniddin Marg‘inoniy kabi mutafakkirlarning ilmiy merosi Islom tafakkurining boyishiga, diniy-ma’rifiy bilimlarning rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shdi.Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Islom dinining tarixiy ahamiyati faqat uning keng hududlarga tarqalishi bilan emas, balki insonlarning ma’naviy dunyosi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy hayotiga ko‘rsatgan ta’siri bilan ham belgilanadi. Uning ta’limotida ilm-ma’rifatga intilish, ota-onaga hurmat, yetim va muhtojlarga g‘amxo‘rlik qilish, halol mehnat, tinchlik va bag‘rikenglik kabi qadriyatlar muhim o‘rin tutadi.Umuman olganda, Islom dinining shakllanishi, rivojlanishi va turli xalqlar hayotiga ta’sirini tarixiy nuqtayi nazardan o‘rganish bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega. Chunki ushbu tarixni chuqur anglash milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qadrlash, ajdodlarimizning boy ilmiy-ma’naviy merosini o‘rganish hamda yosh avlodni ma’rifat, bag‘rikenglik, insonparvarlik va ezgu fazilatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois Islom tarixini xolis ilmiy yondashuv asosida tadqiq etish va uning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotidagi o‘rnini keng yoritish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qur’oni karim. O‘zbek tilidagi tarjima va tafsirlar.
2. Imom al-Buxoriy. «Al-Jome’ as-sahih». Hadislar to‘plami.
3. Imom at-Termiziy. «Sunan at-Termiziy».
4. Abdurahmonov A. Islom tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
5. Hamidulloh M. Islom sivilizatsiyasi tarixi. – Toshkent: Cho‘lpon, 2003.
6. Karimov A. Dinshunoslik asoslari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.
7. O‘zbekiston musulmonlari idorasi rasmiy sayti: https://www.muslim.uz
8. Islom.uz diniy-ma’rifiy portali: https://islom.uz